

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 45-55, March, 2013

İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun Yazışmalarında II. Osman Dönemi

Period of Osman II in the Correspondence of British Ambassador Thomas Roe

Yrd. Doç. Dr. Alper Başer
Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyon

Öz: Bu makale 1621-28 yılları arasında İstanbul'da görev yapan İngiliz Büyükelçi Thomas Roe'nun yazışmalarını incelemektedir. II. Osman (1618-22) ve IV. Murad (1623-40) devirleri hakkında bilgi veren Thomas Roe'nun yazışmaları dönemin iç ve dış gelişmelerini bir İngiliz aristokratın bakış açısıyla yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Roe, II. Osman, İngiliz Elçiliği, Osmanlı Devleti

Abstract: This article examines the correspondence of Thomas Roe, the British ambassador to Istanbul from 1621 to 1628. The correspondence of Roe gives a detailed account of sultans Osman II (1618-22) and Murad IV (1623-40) as well as the domestic and foreign developments of the period from the perspective of a British aristocrat.

Key Words: Thomas Roe, Osman II, British Embassy, Ottoman Empire

A. Thomas Roe'nun Hayatı ve The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte From The Year 1621-1628 Adlı Eseri

17. yüzyılda İngiltere'nin yetiştirdiği en yetenekli diplomat ve devlet adamları arasında yer alan Roe, 1580 yılında Essex'de doğmuştur. İlk olarak Kraliçe Elisabeth'in hizmetinde bulunmuş, 1604 yılında Kral I. James tarafından şövalye ilan edilmiştir. Galler Prensi Henri'nin teşvikiyle 1609 yılında gittiği Güney Amerika'dan 1611 yılında dönmüştür. Bu gezinin sağladığı itibar, 1614 yılında East India Company (Doğu Hindistan Şirketi)'nin onu Babürlü İmparatoru Cihangir'e elçi olarak göndermeye karar vermesiyle neticelenmiştir. Roe 1619 yılının başına kadar Hindistan'da kalmıştır¹. İngiltere'ye döndükten sonra bir müddet

¹ Michael Strachan, *Sir Thomas Roe (1581-1644) A Life*, Great Britain 1989, s. 1-35, 55-117; Michael John Brown, *The Life of Sir Thomas Roe (1580-1644)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Graduate School of Emory Universty, Michigan 1964, s. 7-22, 48-154, 181-224, 292; Thomas Roe, *The Embassy Of Sir Thomas Roe To The Court Of The Great Mogul 1615-1619, As Narrated In His Journal and Correspondence*, Edited From Contemporary Records By William Foster, B.A, Volume I, London 1899, Önsöz s. 1-xlii; Thomas Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte From The Year 1621-1628, Inclusive*, Printed by Samuel Richardson, London 1740, s. viii.

parlamentoda görev yapan Roe 1621 yılında Osmanlı Devleti'ne İngiltere tarafından elçi olarak gönderilmiş ve bu görevini 1628 yılına kadar yürütmüştür².

İstanbul'daki elçilik görevinden sonra 1629 yılında Polonya ve İsveç arasında arabuluculuk ile görevlendirilmiştir. Bu görevde İsveç Kralı Gustav Adolphus nezdinde kazandığı güven onun İsveç ile Danimarka arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk yapmasını sağlamıştır. Bundan sonraki yıllarda da Avrupa'da çeşitli diplomatik görevleri yürüten Roe, 1640 yılında Oxford Üniversitesi temsilcisi seçilmiş, 1641'de Kralın önde gelen danışmanları arasına alınmış ve 1644 yılında ölmüştür³.

Roe'nun 17. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı Devleti ve Babürlü İmparatorluğu hakkında verdiği bilgiler özel bir öneme sahiptir. Roe'nun Babürlü İmparatorluğu hakkında bilgi veren yazışmaları ve günlüğü Hakluyt Society yayınları arasında iki cilt olarak William Foster editörlüğünde yayınlanmıştır⁴.

Roe'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun 1621-1628 yılları arasında içinde bulunduğu ve yaşadığı sıkıntılar hakkında önemli bilgiler içeren yazışmaları Samuel Richardson tarafından 1740 yılında "The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte From The Year 1621-1628" adıyla Londra'da yayınlanmıştır. Bu çalışmada, Roe'nun II. Osman dönemi hakkında verdiği bilgiler dönemin Osmanlı kaynakları göz önünde tutularak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirme sürecinde II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve ölümü ile sonuçlanan sürecin arka planı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

The Negotiations of Sir Thomas Roe, Samuel Richardson'un yazmış olduğu ve eserin içeriği ile Roe'nun hayatı hakkında bilgi veren önsözü ile başlamaktadır⁵. Eserde önsözden sonra Kral James'in Roe'yu II. Osman'a elçi olarak tayin ettiğini bildiren mektubu ve bu mektuptan sonra da İngiltere Kralı'nın Roe'ya emirlerini içeren talimatnamesi bulunmaktadır⁶. Bu şekilde başlayan eserin II. Osman dönemi hakkında bilgi veren kısmı, "Relation of the Death of Sultan Osman" başlığı altındaki mektup ile son bulmaktadır⁷. Esere genel olarak bakıldığında 627 mektubun bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte mektupların tamamı Roe tarafından gönderilen mektuplar değildir. Mektupların bir kısmı Bohemya Kraliçesi, Lord

² Strachan, a.g.e, s. 134-179; Brown, a.g.e, s. 167-252, 292-393; *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, bu döneme ait Thomas Roe'nun yazışmalarını içermektedir. Roe'nun Hindistan'daki elçiliği üzerine önemli bir çalışma kaleme alan Colin P. Mitchell, Roe'yu asilzade sınıfından Jakobten bir aydın olarak nitelendirmektedir, Colin P. Mitchell, *The Embassy of Sir Thomas Roe" and its Primacy in Seventeenth Century Mughal Historiography, A Re-Evaluation*, Yayınlanmamış doktora tezi, Institute of Islamic Studies, McGill University, Canada 1995, s. 31.

³ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s.viii-ix; Strachan, a.g.e, s. 189-283; Roe'nun son diplomatik görevlerinden birisi olan Viyana elçiliği 1641-642 yılında gerçekleşmiştir, R. B. Mowat, The Mission of Sir Thomas Roe to Vienna, 1641-2, *The English Historical Review*, Vol. 25, No. 98 (Apr., 1910), s. 264-275.

⁴ Thomas Roe, *The Embassy Of Sir Thomas Roe To The Court Of The Great Mogul 1615-1619, As Narrated In His Journal and Correspondence*, Edited From Contemporary Records By William Foster, B.A, Volume I, Vol. II, London 1899.

⁵ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. v-lxiii.

⁶ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 1-4.

⁷ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 1-52.

Carew, Lord Chichester, Isaac Wake ve Kral James gibi Roe'nun yazıştığı kişilerden gelen cevabi mektuplar olup sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu koşulları değil aynı zamanda dönemin Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri de ortaya koymaktadırlar. Eserin giriş kısmında numaralandırılan mektuplar kısa bir özeti ile okuyucuya sunulmuştur⁸. Eserde sadece İngilizce değil kimi zaman Fransızca, Latince ve İtalyanca mektuplara da rastlanılmaktadır⁹.

B. Thomas Roe'nun Hedefleri ve Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası Hakkında Verdiği Bilgiler

Kral James'in II. Osman'a Roe'nun takdimi için yazdığı mektubun ortaya koyduğu üzere İngiltere, Osmanlı Devleti ile Habsburg ve Katolikler'e karşı I. Elisabeth devrinden beri yürütülen işbirliğini devam ettirmek arzusunda¹⁰. Bu noktada I. James'in özellikle Katolik krallıklarla olan mücadelesine vurgu yapar bir şekilde kendisini "*defender of the Cristian faith againts all those that falsely profess the name of Jesus*" şeklinde tanımlaması manidardır¹¹. Bunun dışında I. James II. Osman'a gönderdiği mektubunda ticaretin geliştirilmesini, Akdeniz'de İngiliz ticaretine büyük zarar veren Tunus ve Cezayir korsanlarının cezalandırılmasını talep etmektedir¹². Ticarete verilen büyük önem dikkat çekicidir; çünkü Roe, İngiltere'nin elçisi olduğu kadar Levant Company'nin temsilcisi olup onun giderleri Levant Company tarafından karşılanmaktadır¹³.

Roe'ya Kral tarafından verilen talimatlarda da ticaretin gelişmesi, Cezayir ve Tunus korsanlarının kontrol altına alınması için Osmanlı Devleti'nin ikna edilmesine vurgu yapıldıktan sonra, Osmanlı-Polonya ilişkilerinin düzeltilmesi için çalışması, Polonya'ya gerçekleştirileceği düşünülen Osmanlı seferinin önlenmesi ve Osmanlı kuvvetleri tarafından esir alınan Polonya asilzadelerinin kurtarılması emredilir¹⁴. İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdinde Polonya Krallığı'nı desteklediğini ortaya koyan bu emirler, Roe'nun ilerleyen süreçte Polonya ve Osmanlı devletleri arasında arabuluculuk yapması ile neticelenmiştir¹⁵.

Roe İngiltere'den İstanbul'a olan yolculuğu sırasında yazdığı mektuplarında Osmanlı Devleti'ne bağlı korsanların gittikçe artan etkinlikleri nedeni ile Doğu Akdeniz'deki ticari

⁸ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. i-lxiv.

⁹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, Fransızca, s. 100-101; İtalyanca, s. 259-260; Latince, s. 379 vb. Bununla birlikte Fransızca, Latince ve İtalyanca yazışmalar çok azdır.

¹⁰ Katolik İspanya'ya karşı işbirliği tesisi ve ticari imtiyaz arzusu Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başladığı andan itibaren İngiltere'nin temel hedefi olmuştur, Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 26-27, 118; Roe'nun hayatı hakkında önemli eserlerin yazarları olan Strachan ve Brown, İngiliz Kralı'nın sultana gönderdiği mektuptaki bu ifadelerle hiç değinmez, Strachan, a.g.e, s. 136; Brown, a.g.e, s. 182.

¹¹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 1.

¹² *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 1-2.

¹³ Strachan, a.g.e, s. 134-136; Brown, a.g.e, s. 178-183.

¹⁴ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 2-4. Bu talimatlarda dikkat çeken bir olgu da padişaha hitaben yazılan mektupta özellikle Polonya seferi konusundaki farklılaşmadır. Padişaha hitaben yazılan mektupta Polonya'ya sefer düzenlenmesi konusu zikredilmezken, talimatlarda bunun önlenmesinin istendiği görülmektedir. Burada göze çarpan husus, Osmanlı ile karşı karşıya gelebileceğimizi onlara anlat denilmesidir.

¹⁵ Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkilerin 1590'lardan itibaren önemli bir konusu da Lehistan'dır, Kurat, a.g.e, s. 80-81.

faaliyetlere büyük darbe vurduklarını belirtmiş, yazıştığı yöneticileri bu konuda uyarmıştır ve Cezayir ile Tunus korsanlarını zayıflatmak için öneriler sunmuştur¹⁶.

28 Aralık 1621'de İstanbul'a gelen¹⁷ Roe'nun yazışmalarında ayrıntılı şekilde bilgi verdiği konulardan birisi de Hotin Savaşı'dır. Roe, İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra Londra'ya gönderdiği ve "A Relation of the Success of Polish War" başlığı altındaki mektubunda Hotin Savaşı hakkında öğrenebildiklerini İngiltere'ye bildirmiştir¹⁸.

Roe bu mektubunda Osmanlı ordusunun miktarının iddia edildiği gibi 600.000 değil 300.000 olduğunu belirtir. II. Osman'ın komutasındaki Osmanlı ordusunun ilk olarak Boğdan Voyvodası Gaspar Gratiani tarafından Polonyalılara terk edilen Hotin Kalesi üzerine yürüdüğünü, burayı alamadığını bundan sonra ise Turla nehrini geçerek Polonya arazisinde ilerlediğini ve hendeklerle kendilerini koruma altına alan Polonya askerleri ile karşı karşıya geldiğini ifade eder. Polonya kuvvetlerinin 40.000 Lehli ve Kazak'tan oluştuğunu, bunlara Habsburglar'ın da 8000 kişilik yardımcı kuvvetle destek verdiğini belirtir. Osmanlı kuvvetlerinin Polonya Şansölyesi komutasındaki kuvvetleri kuşatırken Tatarlar'ın Polonya içlerine büyük bir akın gerçekleştirdiğini, bu akının başarısının ardındaki ismin ise Kırım Hanı değil Kantemir Mirza olduğunu ifade eder. Roe bu çatışma sırasında Canbek Giray'ın Polonya Kralı ile el altından görüştüğünü ve bu nedenle Canbek Giray'ın görevden alınacağını belirtmektedir. Sonuç olarak Roe 34 gün süren kuşatmanın kışın yaklaşması, hayvan yemi bulmanın zorlaşması, aşırı yağışların malzemelere verdiği zararlar, soğuğa alışkın olmayan Asya atlarının ölmesi, askerlerin Sultanın cimriliği ve açgözlülüğünden dolayı savaşmak istememesi gibi nedenlerle başarısızlıkla sonuçlandığını ve iki taraf arasında barış yapıldığını belirtir. Bu barışın Eflak Prensi Radul'un aracılığı ile gerçekleştirildiğini, barışın şartları olarak da Osmanlı'nın Tatar, Polonya'nın Kazak saldırılarına engel olma sözü verdiğini, Polonya ve Tatarlar'ın birbirlerine rehin vereceğini, Polonya'nın Kırım Hanı'na 40.000 florilik bir ödeme yapacağını zikreder. Savaşın sonuçlarına gelince ise Osmanlı ordusunun daha ziyade soğuk, açlık ve salgın hastalık nedeni ile 80.000 asker ve 100.000 at kaybettiğini, Polonyalıların kaybının ise sadece 20000 asker olduğunu, fakat savaşın birkaç gün uzaması durumunda ise Polonya kuvvetlerinin savaş kaybedeceklerini açıklamaktadır¹⁹.

Sultanın cimriliği, Habsburglar'dan Polonya kuvvetlerine gelen yardım, Kırım Hanı'ndan ziyade Tatar ordusunda Kantemir Mirza'nın daha etkin rol oynaması hakkında Roe'nun verdiği bilgiler, Osmanlı kaynakları ile paralellik gösterir. Bunun yanı sıra Canbek Giray'ın Polonyalılar'la el altından görüşmelerde bulunduğu, Polonya ordusunun açlık nedeniyle çektiği sıkıntılar ve Osmanlı ordusunun 100.000 yakın at kaybettiği hakkında verdiği bilgilere ise Osmanlı kaynaklarında rastlayamayız²⁰.

¹⁶ Bu vurgular Sekreter Calvert'e ve Buckingham Markisi'ne yazdığı mektuplarda kendini göstermektedir. Hatta Messina'da bulunduğu sırada İspanyollar'la birlikte korsanlara karşı ortak bir operasyon yapılması bile gündeme gelmiştir, *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s.4-10.

¹⁷ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 37; Strachan, a.g.e, s. 141.

¹⁸ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 11-14.

¹⁹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 11-14.

²⁰ Na'ima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'ima*, C. II, Haz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007, s. 459-474, Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, C. II, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, s. 705-

Roe'nun daha sonraki yazışmaları, Polonya ile imzalanan bu geçici barışa rağmen Polonya Paramentosu'nun barışı onaylamaması ve elçi göndermekte gecikmesi nedeniyle iki taraf arasında II. Osman'ın ölümüne kadar kesin bir barışın gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır²¹.

Roe, Habsburglar ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere dair de önemli bilgiler vermektedir. Hotin Savaşı'nda Habsburglar'ın Polonya kuvvetlerine gönderdiği 8000 kişilik destek kuvvetin II. Osman'ı kızdırdığını, Osmanlı-Habsburg ilişkilerini gerginleştirdiğini, Tatarlar'dan oluşan bir kuvvetin Habsburg sınırında kışlamasının Sultan tarafından emredildiğini hatta II. Osman'ın Habsburglar'a karşı bahar aylarında bir sefer düzenlemek istediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Hotin Savaşı'nda yaşanan insan ve malzeme kaybının yanı sıra II. Osman'ın tahttan indirilmesi bu tasarının akim kalmasına neden olmuştur²².

Roe'nun yazışmalarının açıkça ortaya koyduğu üzere bu dönemde Osmanlı Devleti ile Habsburglar arasındaki ilişkilerin en önemli figürlerinden birisi de Erdel Voyvodası Bethlen Gabor'dur²³. Gabor, Osmanlı Devleti ve II. Osman üzerinde özellikle de II. Osman'ın hocası Ömer Efendi vasıtasıyla büyük bir nüfuz kazanmıştır. Gabor, Osmanlılar'la işbirliği içinde Habsburglar'a karşı hazırlanmaya başlamış hatta gönüllüler toplamıştır. Gabor'un bu faaliyetleri üzerine Habsburglar Osmanlı payitahtına yeni bir elçi gönderme kararı almışlardır²⁴. Gabor'un kendi elçilerinin yanı sıra İstanbul'da bulunan Hollanda elçisi de Gabor lehine faaliyetlerde bulunmaktadır. Osmanlı yöneticileri Gabor'la birlikte Habsburglar'a karşı mücadele etmek niyetinde iken 1622 yılının Ocak ayının sonlarına doğru Gabor'un Erdel halkının baskısıyla Habsburglar'la barış yapmak zorunda kaldığı haberi İstanbul'daki yönetim

753; Peçuylu İbrahim Efendi.; *Tarih*, C. II. İstanbul 1283, s. 376-379; Katip Çelebi, *Fezleke*, C. I, İstanbul 1286, s. 404-412, C. II, İstanbul 1287, s. 2-4; Halisî, *Zafername*'sinde Canbek Giray Han'ın Polonyalılar'la görüştüğüne dair bir şey söylemez ama Canbek Giray Han'ın daima hıyanet üzere olduğunu yazar, Halisî, *Zafername*, Haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Name*, Tıpkıbasım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 338, Ankara 1983, s. 142. Hotin Savaşı hakkında Osmanlı kaynaklarına dayalı bir inceleme için bkz., Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, C. I, Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Ankara 1999, s. 465-471.

²¹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 11-52.

²² *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 13-14.

²³ Bethlen Gabor, Habsburg taraftarı Gabriel Hathory'i Osmanlı desteği ile Erdel'den çıkardıktan sonra Erdel Voyvodası olmuş ve 1613-1629 yılları arasında bu makamda bulunmuştur. Gabor, II. Osman dönemine tekabül eden yıllarda Bohemya'da Habsburglar'a karşı patlak veren isyan hareketine destek vermiştir. Hayat hikâyesi için bkz. İmre Lukinich, *A History of Hungary in Biographical Sketches*, London 1937, s. 146-153. Bethlen Gabor'un Osmanlı'nın yanında ve Habsburglar'a karşı olan faaliyetlerine Osmanlı kroniklerinde de rastlarız, Peçuylu İbrahim, a.g.e, s. 349-351; Na'îma, a.g.e, s.464-465; Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 407; Halisî, a.g.e, s. 85. Bethlen Gabor konusunda Kâtip Çelebi ile Naimâ Mustafa Efendi'nin kaynağı, Peçuylu İbrahim'dir. Osmanlı kroniklerinin verdiği bilgileri Tayyib Gökbilgin Macar kaynaklarıyla da mukayese ederek değerlendirmiştir, Tayyib Gökbilgin, " XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor'un Beyliğe İntihabı", *Tarih Dergisi*, C. I, sy. I, 1949, s. 1-28.

²⁴ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 13-14.

çevrelerinde konuşılmaya başlamıştır²⁵. Bu söylentilere rağmen Rumeli'nde bulunan Osmanlı beylerine Gabor Habsburglar'a karşı harekete geçerse onu desteklemeleri emredilmiştir²⁶.

Roe'nun II. Osman döneminde gönderdiği mektuplar sadece Avrupa ile olan ilişkiler hakkında bilgiler içermekle kalmaz aynı zamanda II. Osman döneminde Osmanlı devlet adamlarının bir Safevi saldırısından da çekindiklerini ortaya koyar. Hotin Savaşı'nın hemen akabinde İstanbul'a gelen Safevi elçisinin Hotin Savaşı'nın sonuçlarını ve ordunun savaştan sonraki durumunun ne olduğunu öğrenmek için geldiği İstanbul'da konuşulmuştur²⁷. İstanbul'da bu elçiden sonra elçinin gelmemiş olması İstanbul'da kuşku uyandırmış hatta İran sınırlarından bir saldırı beklenmeye başlamıştır²⁸.

C. Osmanlı Devleti'nin Dâhilî Siyaseti ve II. Osman'ın Tahttan İndirilme Süreci Hakkında Thomas Roe'nun Verdiği Bilgiler

Roe, sadece Osmanlı Devleti'nin dış siyaseti hakkında bilgi vermekle kalmaz aynı zamanda dâhilî gelişmeleri de İngiltere'deki yöneticilerine açıklamaya gayret eder. Sayda Emiri'nin isyanı ve II. Osman'a karşı başlayan umumi hoşnutsuzluk ve isyan hareketi bunların başlıcalarıdır. Kuşkusuz burada Roe'nun verdiği bilgiler içinde en kıymetli olanları II. Osman'ın tahttan indirilme sürecine dair verdiği bilgilerdir. "Dışarıdan" bir gözlemci olması, onu II. Osman taraftarı ve karşıtlarından bize yansıyan bilgileri değerlendirmede müstesna bir konuma getirmektedir.

Sayda Emiri'nin isyan hareketinin bu dönemde Osmanlı Devleti'ni büyük sıkıntılara soktuğu, Roe'nun yazışmalarından anlaşılmaktadır. Roe bir dönem Floransa Dükü'nün yanına kaçtığı belirtilmiştir Sayda Emiri'nin Suriye ve Lübnan'da karışıklıklara neden olduğunu, Şam'ı kontrol altına aldığı ifade eder. Hatta II. Osman'ın bizzat Sayda Emiri'nin üzerine gitmeyi düşündüğünü, fakat bu görüşün vezirler ve müftü gibi II. Osman'a yakın devlet adamları tarafından benimsenmediğini, Sayda Emiri gibi önemsiz birine karşı padişahın bizzat hareket etmesi yerine kaptanıderyanın gitmesinin daha uygun olduğunu düşündüklerini belirtmiştir²⁹. İlerleyen aylarda Sayda Emiri'nin vergilerini göndermesi ve itaatini belirtmesi üzerine bu konu gündemden kalkmıştır³⁰.

Osmanlı tarihinin trajik olayları arasında yer alan II. Osman'ın öldürülmesi olayı, döneminin hem yerli hem yabancı kaynaklarına yansımıştır³¹. Roe'nun yazışmaları yabancı kaynaklar arasında müstesna bir öneme sahiptir. Tecrübeli diplomat II. Osman'a karşı bir

²⁵ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 14-15.

²⁶ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 21. Bethlen Gabor ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin II. Osman ve sonrası dönemde Roe'ya dayanan değerlendirilmesi için bkz, Strachan, a.g.e, s. 160-162.

²⁷ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 13-14.

²⁸ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 19, 27.

²⁹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 11-14, s. 18.

³⁰ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 21.

³¹ Dönemin yerli kaynakları olan Osmanlı kroniklerini ve bakış açılarını çok güzel ele alan bir çalışma için bkz. Baki Tezcan, " 'Genç' Osman Neden Tahttan İndirildi?", *Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk*, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyân ve Ayaklanma*, Ed. Jane Hathaway, Çev. Deniz Berktaş, İstanbul 2010, s. 43-62.

isyanın çıkabileceğini hemen fark etmiştir. Hotin Savaşı hakkında bilgi veren ilk mektuplarında bu duruma dikkat çeken Roe³², daha sonraki yazışmalarında Sultanın havai hareketleri nedeniyle vezirler ve din adamlarının kendisinden nefret ettiğini, gelenekleri değiştirmesinin insanları rahatsız ettiğini, hayal ve düş peşinde koştuğunu, geceleri bizzat dışarı çıkıp insanları cezalandırmasının onu küçük düşürdüğünü ifade ederek, II. Osman'ın toplum nezdinde saygınlığını kaybedişine dikkati çeker³³.

Toplum nezdinde saygınlığını yitiren II. Osman'a karşı isyan hareketinin bu tali nedenlerden ziyade, sistemin merkezdeki temel askerî unsuru olan yeniçeriler ve sipahilerle Sultan arasında anlaşmazlıklar olduğunu Roe yazışmalarında açıkça ortaya koymuştur. Hotin Savaşı'nda yeniçerilerin isteksizliği ve disiplinsizliği nedeni ile Sultan'ın utanç verici bir anlaşmaya razı olmak zorunda kaldığını, bu olaydan dolayı Sultan'ın yeniçerilere karşı büyük bir nefret beslemeye başladığını ve bu duygularını açıkça ifade ettiğini belirtir³⁴. Sık sık yeniçeriler hakkındaki olumsuz düşüncelerini ifade eden II. Osman'ın yeniçerilerle arasındaki mesafenin Sultan'ın bu düşünceleri nedeniyle gittikçe açıldığı ortadadır.

Olayların patlak vermesine neden olan olay ise Sultan'ın sadrazamı Dilaver Paşa'nın tavsiyeleri ile Yeniçeriler'in yerine yeni bir ordu kurmak istemesi olmuştur. Dilaver Paşa, II. Osman'a tam manasıyla Sultan olmak istiyorsa onun yeni bir ordu kurmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Dilaver Paşa'nın öncülüğünde Şam'da 10.000 kişilik bir ordu oluşturulmaya başlanmış bunun yanı sıra Kürtler'den 10.000 kişilik bir kuvvet toplamaya başlanmıştır. Geçmişte isyan hareketleri görülen Sayda Emiri de bu harekete destek vereceğini belirtmiştir. Sultan'nın sözde isyan eden Sayda Emiri'nin üzerine gidiyormuş gibi yaparak Anadolu'ya geçtikten sonra yeni oluşturulan bu kuvvetlerin başına geçerek yeniden İstanbul'a dönmeyi ve yeniçeri teşkilatını tamamen ortadan kaldırmayı düşündüğü de Roe'nun verdiği bilgiler arasındadır.³⁵

İlk başta Sultan'ın Sayda Emiri'nin isyanını bastırmak bahanesiyle Anadolu tarafına geçmesi düşünüldürken, ilerleyen süreçte II. Osman'ın Anadolu yakasına geçmesinin Mekke'yi ziyaret bahanesi ile değiştirildiği görülmektedir³⁶. Zaten isyanın başlangıcı Sultan'ın bu fikirlerinin yeniçeriler tarafından duyulmasından ve çadırlarını Anadolu yakasına geçirmesinden sonra gerçekleşmiştir³⁷. Çadırların Anadolu yakasına geçirilmesinden sonra yeniçeriler, Sultan'ı bu fikrinden vazgeçirmek için At Meydanı'nda toplanmışlar ve silahsız olarak saraya giderek Sultan'dan bu fikirlerinden vazgeçmesini, Dilaver Paşa, Kızlar Ağası, Defterdar, Lala ve Kazaskeri kendilerine teslim etmesini istemişlerdir³⁸.

Sultan ilk öneriyi kabul etmesine rağmen ikinci öneriyi onursuzluk olacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Silahlı bir çatışma için gelmeyen yeniçeriler saraydan çıktıktan sonra Sultan'ın hocasının evini yağmalamışlar, arkasından Dilaver Paşa'nın konağına saldırmışlar, fakat burada direnişle karşılaştıkları için geri çekilmek zorunda kalmışlardır³⁹.

³² *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 13-14.

³³ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 33,38.

³⁴ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 43.

³⁵ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 49; Hüseyin Tugû, Eskisaray Baltacıları'ndan Eski Yusuf'un sekban yazmak için görevlendirildiğini belirterek isim de verir, Hüseyin Tugû, a.g.e, s. 18.

³⁶ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 49.

³⁷ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 45.

³⁸ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 45.

³⁹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 46.

Sultan bu olayları müteakiben Anadolu yakasına geçmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bundan sonra sarayda direnmek istemiş ise de Roe'nun ifadesi ile kendisi için silah çekecek kimseyi bulamamıştır. İlerleyen süreçte II. Osman, Bostancıbaşı'nın yardımıyla saklanmıştır. Yeniçeriler bu gelişmeler olurken tekrar saraya girmişler ve II. Osman'ı bulamayınca tahta I. Mustafa'yı çıkarmışlardır⁴⁰.

Roe, bu gelişmelerin II. Osman'ı şaşırttığını ve sarayda I. Mustafa'yı öldürtmek için saraydaki kadınlara haber yolladığını, fakat bazı kadınların I. Mustafa'dan yana tavır alarak bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olduklarını anlatır. Bu olayı haber alan isyancılar tekrar saraya gelerek I. Mustafa'yı kurtarıp kışlarına götürmüşler ve onun güvenliğini sağlamışlardır. II. Osman'ın yanındakiler durumun gittikçe kötüye gitmesi üzerine II. Osman'a yeniçerilerin kışlasına giderek durumu lehine döndürmeye çalışmasını önermişlerdir. Bu öneri başlangıçta işe yarıyor gibi görünürken yeniçeri ağasının sözlerine sinirlenen yeniçeriler önce sabık ağayı, ardından Hüseyin Paşa'yı öldürmüşler ve II. Osman'ı da Yedi Kule'ye hapsedmişlerdir⁴¹. II. Osman Yedikule'ye hapsedildikten sonra fiilen iktidarı kontrol eden I. Mustafa'nın sadrazamı Davud Paşa, olayların sakinleşmesinden sonra II. Osman'ın tahta dönebileceğinden çekinerek harekete geçmiş ve II. Osman'ı öldürmüştür⁴².

Roe'nun bu isyan sürecinde birden fazla vurguladığı bir nokta vardır ki bu da yeniçerilerin başlangıçta II. Osman'ı tahttan indirmeyi düşünmedikleri ve onun öldürülmesine asla taraftar olmadıklarıdır. Roe, II. Osman'ın ölümünden sonra yeniçerilerin ölen sultanları için gerçekten üzüldüklerini de ifade eder⁴³.

Roe'nun II. Osman'a karşı başlatılan ve Sultanın ölümüyle sonuçlanan isyan süreci hakkında verdiği bilgiler Osmanlı kaynakları ile paralellik göstermektedir. Osmanlı kroniklerindeki farklılaşma özellikle Dilaver Paşa'nın şahsında görülmektedir. İngiliz elçi, "isyani meşru gören"⁴⁴ Osmanlı kaynaklarınca eleştirilen Dilaver Paşa hakkında olumlu konuşmakta ve isyanın suçunu daha ziyade Padişah'ın hareketlerinde görmektedir⁴⁵.

⁴⁰ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 46-47.

⁴¹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 47.

⁴² *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 47.

⁴³ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 47-48.

⁴⁴ Tezcan, çalışmasında bu ifade ile Hüseyin Tuğî, Bostanzade Yahya, Hasan Beyzade, Karaçelebizade Abdülaziz ve Kâtip Çelebi gibi dönemin Osmanlı tarih yazarlarını kastetmektedir. Biz de yazarın bu tanımlamasından hareket ettik, Tezcan, a.g.m, s. 43-56.

⁴⁵ Örneğin Bostanzade Yahya Efendi, Dilaver Paşa'yı suratsızlık, düşüncesizlik ve padişahın hocası Ömer Hoca ve Darüssaade Ağası Süleyman'ı önleyememekle suçlar, Haz. Orhan Şaik Gökyay, "II. Osman'ın Şehadeti", *Atsız Armağanı*, Ed. Erol Güngör vd., İstanbul 1976, s. 203; Hüseyin Tuğî'de de benzer şekilde eleştirilir, Hüseyin Tuğî, a.g.e, s. 9. Roe ise Dilaver Paşa'yı bilge ve cesur bir adam olarak tanımlar, *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 43, 48.

D. Davud Paşa'nın Osmanlı Hanedanını Ortadan Kaldırmaya Yönelik Komplosu ve Roe'nun Tanıklığı

Roe'nun, II. Osman'ın ölümü ve takip eden süreç hakkında verdiği son bilgiler Davud Paşa'nın Osmanlı hanedanını yok ederek eşi vasıtasıyla Osmanlı hanedanının kanını taşıyan oğlunu ya da kendisini tahta çıkarmaya çalışması hakkındadır⁴⁶.

II. Osman'dan sonra padişah olan I. Mustafa'nın akli yetersizliği ve geride hanedandan sadece iki küçük çocuğun kalması, Davud Paşa'yı bu konuda umutlandırmış olmalıdır. Roe'ya göre bu olay sadece düşünce safhasında kalmamıştır. Haziran ayının ilk günlerinde sarayın Kapı Ağası kendisine gelen bir emir üzerine II. Osman'ın kardeşlerini ortadan kaldırmak üzere harekete geçer. Bu cinayet teşebbüsü Kızlar Ağası'nın müdahalesi ile engellenir. Olayın duyulması üzerine yeniçeri ve sipahiler bu olaya teşebbüs edenlerin cezalandırılmasını isterler. I. Mustafa'nın yetersizliğinin farkında olan askerler, Davud Paşa ve Sultanın annesinden şüphelenirler. Vezirin suçlamaları reddetmesine rağmen genel kanı, Davud Paşa'nın hanedanın erkek üyelerini ortadan kaldırarak başa kendi oğlunu geçireceği şeklinde olur. Bu gelişmeler üzerine Davud Paşa görevden alınır ve Kahire'den gelen Hüseyin Paşa sadrazam olur⁴⁷.

Roe'nun, hanedanı yok etmeye yönelik bu teşebbüs hakkında verdiği bilgiler dönemin Osmanlı kaynaklarından Bostanzade Yahya Efendi ve Hüseyin Tuğî'nin verdiği bilgiler ile uyumaktadır⁴⁸.

E. II. Osman Dönemindeki Osmanlı Devleti Hakkında Roe'nun Görüşleri

Genel olarak bakıldığında Roe'nun Osmanlı Devleti'ne bakışının olumsuz olduğu görülmektedir. Devletin belki de en sıkıntılı dönemlerinden birine tanıklık etmesi, Onu bu düşüncelere yöneltmiş olmalıdır. Ona göre Türkler güç ve disiplin olarak çok zayıf durumdadırlar ve geçmişteki ünleri ile ayakta durmaktadırlar. Roe şiirsel bir ifade ile “...*yaşlı bir vücut gibi birçok ahlaksızlıkla çıldırmış, gençliği ve gücü çürüyor...*” diyerek çöküşü tanımlar. Bu ifadeleri desteklemek için de Osmanlı Devleti'nin donanması hakkında bilgi verir ve 100 kalyonu bile denize indiremeyeceklerini ifade eder. Kuşkusuz donanmaya dayalı mukayesenin sebebi, İngiltere gibi hayatta kalmak için denizlere egemen olmak zorundaki bir devletin elçisi olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁹. Dönemin Osmanlı düşüncesinden etkilendiğini açıkça ortaya koyan bazı ifadelerinde, Osmanlı ordusunun kalbi konumundaki yeniçerilerin bozulmasının sebebi olarak para karşılığı Türk çocuklarının bu kuruma dâhil

⁴⁶ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 42, 51.

⁴⁷ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 51.

⁴⁸ Hüseyin Tuğî, *Musibetnâme, Tahlil-Metin ve İndeks*, Haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara 2010, s. 128-130. Tuğî, başlangıçta böyle bir teşebbüs olduğunu belirtmekle birlikte, daha sonra şehzadeleri öldürmeye teşebbüs ile suçlanıp öldürülen Kapı Ağası'nın aslında İçoğlanları arasındaki anlaşmazlık nedeni ile öldürüldüğünü ifade eder. Bostanzade Yahya ise, olayı fiiliyata geçen bir teşebbüs olarak görmektedir, Gökyay, a.g.m., s. 231-233; II. Osman'dan sonra gerçekleşen bu teşebbüs ve genel olarak Osmanlı tarihinde hanedanı değiştirmeye yönelik teşebbüsler hakkında bkz. Feridun M. Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 37-61; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, I. Kısım, Ankara 1983, s. 142-143.

⁴⁹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 22, 33.

edilmelerini, ticarete atılmalarını ve aile kurmalarını gösterir⁵⁰. Genel olarak Osmanlı ordusunu “çürümüş” şeklinde değerlendirir⁵¹.

Roe, Osmanlı Devleti'ni dönemin diğer bir Türk devleti olan Babürlüler ile de mukayese eder. Osmanlı sarayında Babür sarayında olduğundan çok daha büyük bir seremoni ve gösterişle karşılaştığını belirttikten sonra, Babürlü İmparatoru'nun Osmanlı sultanına göre çok daha nazik ve ince olduğunu ifade eder. Osmanlı sultanı ile konuşmasını, “Boş bir imajla konuştum.” diyerek tanımlar. Osmanlı Devleti'nin her açıdan daha büyük bir devlet olduğunu, divana ölüm sessizliğinin hâkim olduğunu ifade ettikten sonra, Babürlüler'de yaşamın daha insanca ve onurlu olduğunu yazar⁵².

Hayat hikâyesinden de anlaşıldığı üzere köklü bir aristokrat aileden ve soylu sınıfların büyük önem taşıdığı İngiltere'den gelen Roe, toplumsal yapısı itibariyle Osmanlı Devleti'nden ziyade, yine soylu sınıfların yönetimde etkin olduğu Babürlüler'e yakınlık duymuş ve bunu eserinde ifade etmiştir. Kaderin garip bir cilvesi olarak Osmanlı Devleti'nde II. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan süreçte bir iç savaş yaşanabileceğini düşünen Roe, çok sevdiği İngiltere'sinde bir iç savaşın doğuşuna tanıklık etmiştir.

SONUÇ

Roe'nun II. Osman dönemi hakkındaki yazışmaları Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinin yerel kaynaklara yansımaları yüzünü ortaya koyduğu için özel bir önem taşır. Roe'nun, Bethlen Gabor, Habsburglar, Osmanlı-Polonya ilişkileri ve İngiltere'nin Osmanlı politikası hakkında verdiği bilgiler dış siyaset; II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve ölümüyle sonuçlanan sürece dair verdiği bilgiler ise iç siyaseti anlamak için çok önemlidir. Sonuç olarak Roe'nun yazışmaları II. Osman dönemi için temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Brown, Michael John; *The Life of Sir Thomas Roe (1580-1644)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Graduate School of Emory Universty, Michigan 1964.

Emecen, Feridun M.; “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 37-61.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, C. II, Haz. Şevki Nezihî Aykut, Ankara 2004.

Halisî, *Zafername*, Haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Name*, Tıpkıbasım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 338, Ankara 1983.

⁵⁰ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 39, 48.

⁵¹ *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 20.

⁵² *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, s. 37-38.

Hüseyin Tuğî, *Musibetnâme, Tahlil-Metin ve İndeks*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2010.

Gökbilgin, Tayyib; " XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor'un Beyliğe İntihabı", *Tarih Dergisi*, C. I, sy. I, 1949, s. 1-28.

Gökyay, Orhan Şaik; "II. Osman'ın Şehadeti", *Atsız Armağanı*, Yayına Haz. Erol Güngör vd., İstanbul 1976, s. 187-256.

Gündüz, Tufan; "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, C. I., Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Ankara 1999, s. 465-471.

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, C. I, İstanbul 1286, C. II, İstanbul 1287.

Kurat, Akdes Nimet; *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953.

Lukinich, İmre; *A History of Hungary in Biographical Sketches*, London 1937.

Mowat, R. B.; "The Mission of Sir Thomas Roe to Vienna,1641-2", *The English Historical Review*, Vol. 25, No. 98 (April 1910), s. 264-275.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, C. II, Haz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007.

Peçuyulu İbrahim Efendi; *Tarih*, C. II. İstanbul 1283.

Roe, Thomas; *The Embassy Of Sir Thomas Roe To The Court Of The Great Mogul 1615-1619, As Narrated In His Journal and Correspondence*, Edited From Contemporary Records By William Foster, B.A, Volume I, London 1899.

_____, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte From The Year 1621-1628, Inclusive*, Printed by Samuel Richardson, London 1740.

Strachan, Michael; *Sir Thomas Roe (1581-1644) A Life*, Great Britain 1989.

Tezcan, Baki; " 'Genç' Osman Neden Tahttan İndirildi? Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyân ve Ayaklanma*, Ed. Jane Hathaway, Çev. Deniz Berktaş, İstanbul 2010, s. 43-62.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. III, I. Kısım, Ankara 1983.